

महाराष्ट्र देवस्थान इनाम निर्मूलन प्रारूप अधिनियम, २०२६
च्या अनुषंगाने सूचना व हरकती मागविणेबाबत.

- १) सदर प्रारूप अधिनियमाचा इंग्रजी व मराठी मसूदा यासोबत जोडला आहे.
- २) सदर प्रारूप अधिनियमाबाबत आपल्या सूचना व हरकती आपल्याशी संबंधित विभागीय आयुक्त कार्यालय यांचेकडेच सादर कराव्यात.
- ३) सदर प्रारूप अधिनियम अंतिम करण्यापूर्वी, केवळ संबंधित विभागीय आयुक्त कार्यालय यांचेकडे दिनांक ०५ जून, २०२६ रोजी सायंकाळी ०५.०० वाजेपर्यंत प्राप्त होणाऱ्या सूचना व हरकतींचाच विचार करण्यात येईल.

सदर अधिनियमाचे इंग्रजी प्रारूप पृष्ठ ३ ते १३ येथे जोडले आहे.

सदर अधिनियमाचे मराठी प्रारूप पृष्ठ १४ ते २८ येथे जोडले आहे.

MAHARASHTRA DEVASTHAN INAMS ABOLITION (DRAFT) ACT, 2026

An Act to abolish inams held by religious or charitable institutions in the area of the State of Maharashtra and to provide relief to the Pujari, Vahiwatdar and Mirasdar and for matters consequential and incidental thereto.

It is hereby enacted as follows: -

1. Short title, extent and commencement. -

(1) This Act may be called the Maharashtra Devasthan Inams Abolition Act, 2026

(2) This Act extends to whole state of Maharashtra, except for lands covered under the Hyderabad Abolition Of Inams and Cash Grants Act, 1954 And, the Hyderabad Atiyat Inquiries Act, 1952 and The Waqf Act, 1995

(2) It shall come into force on such date as the State Government may, by notification in the Official Gazette, appoint.

2. Definitions. –

In this Act, unless the context otherwise requires,

(1) "**appointed day**" means the date on which this Act comes into force;

(2) "**assessment**" in relation to any land means-

(a) the assessment fixed on the land under the Code immediately before the appointed day, and

(b) where no assessment was so fixed on the land, the amount which would have been fixed as assessment on the land under the provisions of the Code,

(3) "**authorised holder**" in relation to a Devasthan Inam land means a person in whom the ownership of such land vests permanently whether by virtue of the

operation of the tenancy law or of any kind of valid transfer made otherwise than under the tenancy law;

(4) "**Ceiling Holdings**" means a landholding limit as prescribed under the provisions of The Maharashtra Agricultural Lands (Ceiling on Holdings) Act, 1961.

(5) "**Code**" means the Maharashtra Land Revenue Code 1966

(6) "**Collector**" includes an officer appointed by the State Government to perform the functions and exercise the powers of the Collector under this Act;

(7) "**Devasthan Inam**" means an Inam consisting of a grant or recognition as a grant-

(a) of a village, portion of a village or land, whether such grant be-

(i) of soil with or without exemption from payment of land revenue, or

(ii) of assignment of the whole of the land revenue of the village, portion of the village or, as the case may be, land, or of a share of such land revenue, or

(iii) of total or partial exemption from payment of land revenue in respect of any land; or

(b) of cash allowance or allowance in kind by whatever name called, by the ruling authority for the time being for a religious or charitable institution and entered as such in the alienation register kept under section 53 of the Bombay Land Revenue Code 1879

(8) "**Devasthan**" means the religious or charitable institution for which a Devasthan Inam is held, whether such Inam is actually entered in the relevant revenue record in the name of such institution or of any person in charge of such institution or having the management thereof;

(9) "**Devasthan Inam land**" means a village, portion of a village or land held under a Devasthan Inam; except for lands covered under the Hyderabad Abolition Of Inams and Cash Grants Act, 1954 And, the Hyderabad Atiyat Inquiries Act, 1952 and The Waqf Act, 1995

(10) "**Economic Holding**" means a landholding limit as prescribed under the provisions of the Maharashtra Tenancy and Agricultural Lands Act, 1948.

(11) "**Inferior holder**" means a person who is in possession of a Devasthan land whether by inheritance, or succession as Vahiwatdar or Pujari or tenant as per relevant tenancy law or otherwise and who, being liable to pay assessment in cash or kind, holds such land, whether on payment of assessment or not;

(12) "**Inamdar**" means the concerned Devasthan;

(13) "**Land Grabbing**" means every activity of grabbing of Devasthan land by a person who has no right, title or interest in such land, and includes any activity connected with or arising out of land grabbing.

(14) "**Market Value**" means the value of such land specified in the Annual Statement of Rates published under the provision of the Bombay Stamp (Determination of True Market Value of Property) Rules 1995 or any other Rules for the time being in force, in this regards for the relevant year, and where such Annual Statement of Rate is not prepared or available it mean the value of such land as determine by the Assistant Director of the Town Planning Department of the concerned District.

(15) "**Mirasdar**" means a person who has a right to hold land in perpetuity conditionally on the payment of the amount of land revenue for the same according to the law for the time being in force, or their heir or assignees.

(16) "**Occupancy Price or Nazarana**" means the price paid by the inferior holder or Mirasdar etc. as a occupant of land whle granting such occupancy under section 6;

(17) "**Prescribed**" means prescribed by rules made under this Act;

(18) "**Religious Institution**" means any institution belonging to any religion; in reference to Devasthan Inam

(19) "**Tenancy Law**" means the Maharashtra Tenancy and Agricultural Lands Act, 1948; Hyderabad Tenancy and Agriculture Lands Act 1950 and Maharashtra Tenancy and Agricultural Lands (Vidarbha Region) Act 1958.

(20) "**Unauthorised Holder**" means a person in possession of a Devasthan land under any kind of alienation thereof which is null and void under the law applicable to such land immediately before the appointed day;

(21) the other words or expressions used but not defined in this Act shall have the meanings assigned to them in the Code.

3. Abolition of certain Devasthan Inams together with their incidents and Devasthan land to be liable to payment of land revenue:-

Notwithstanding any usage or custom, settlement, grant, agreement, Sanad or order or anything contained in any decree or order of a court or any law for the time being applicable to any Devasthan Inam, with effect on and from the appointed day-

(a) all Devasthan inams except in so far as they consist of a grant of cash allowance or allowance in kind shall be and are hereby abolished;

(b) save as expressly provided by or under this Act, all rights legally subsisting immediately before the said day, in the Devasthan inams so abolished and all other incidents of such inams shall be and are hereby extinguished; and

(c) subject to the other provisions of this Act, all Devasthan lands shall be and are hereby made liable to the payment of land revenue in accordance with the provisions of the Code and the rules made thereunder.

4. Occupancy right in respect of Devasthan Inam land. –

(1) In the case of a Devasthan Inam land, the person deemed to be the occupant primarily liable to the State Government for payment of land revenue in respect of such land in accordance with the provisions of the Code and the rules made thereunder shall be,-

(a) where such land is in possession of the Inamdar or Devasthan and was being cultivated on behalf of the Inamdar or Devasthan immediately before the appointed day: the Inamdar, or Devasthan;

(b) where such land is in the possession of an authorised holder, Mirasdar, Tenant or an inferior holder who cultivates such land personally: such authorised holder, Mirasdar, Tenant, or inferior holder, as the case may be;

Provided that the extent of land so granted shall not exceed the ceiling holding limit. Any land exceeding the ceiling holding limit shall be resumed by the Collector and restored to the Devasthan or Inamdar, as the case may be.

(c) Subject to the provision of section 5, where such land is in possession of an unauthorised holder, means a person other than the Devasthan, authorised holder, Mirasdar, Tenant or inferior holder.

(2) The occupancy rights granted under clause (b) of sub-section (1) shall be subject to the payment of such occupancy price as may be prescribed by the rule made thereunder.

(3) Notwithstanding anything contained in the code, the land granted under this section shall be held as Occupant Class-I.

(4) The occupancy price recovered under sub-section (2) and (3) shall be paid to the Devasthan or Inamdar as may be prescribed by the rule made thereunder.

(5) Notwithstanding anything contained in this Act, where any Devasthan land is situated within the limits of a Gaothan and has been in the actual and continuous possession of a holder for residential purposes only, since at least prior to the date 01.01.2011, such land shall be regranted to the said holder as Occupant Class-I without the payment of any occupancy price or Nazarana."

5. Eviction of unauthorised holder and regrant of Devasthan land in certain circumstances:-

(1) Where, any Devasthan land is in the possession of an unauthorised holder, such land shall be resumed and the unauthorised holder shall be summarily evicted therefrom by the Collector in accordance with the provisions of the Code:

Provided that, the Collector may regrant such land to the unauthorised holder as Occupant Class-I, subject to the following conditions:-

- (a) The unauthorised holder must be in continuous and uninterrupted possession of the said land since at least prior to the date 01.01.2011,;
- (b) The State Government is of the opinion that eviction would involve undue hardship, taking into account investments made by the holder for land development or non-agricultural purposes;
- (c) Such regrant shall be restricted to the limit of an economic holding;
- (d) The holder shall pay the market value of the land as occupancy price, along with such other terms as may be determined.

(2) Notwithstanding anything contained in this Act, where any Devasthan land is situated within the limits of a Gaothan and has been in the actual and continuous possession of a holder for residential purposes only, since at least prior to the date 01.01.2011, such land shall be regrant to the said holder as Occupant Class-I without the payment of any occupancy price or Nazarana."

(3) Any land in possession of the unauthorised holder exceeding the economic holding limit shall be resumed by the Collector and restored to the Devasthan or Inamdar, as the case may be.

(4) The occupancy price recovered under this section shall be paid to the Devasthan or Inamdar as may be prescribed by the rule made thereunder.

6. Power to decide certain questions and appeal and revision. –

(1) If any question arises-

(a) whether any village, portion of a village or land, is held under a Devasthan Inam, or.

(b) whether any Devasthan Inam consists of-

(i) merely a total or partial exemption from payment of land revenue, or

(ii) a grant of soil, with or without exemption from payment of land revenue, or

(iii) assignment of land revenue of a village, portion of village or land or a share in such land revenue, or

(c) whether any person is an Devasthan, authorised holder, unauthorised holder or inferior holder.

(d) Whether any person is Mirasdar or his/their lawful assignee,

(e) Whether any person is Pujari / Archak / Gurav / Sevekari or his/their lawful assignee,

(f) or any other question required to be decided for the purposes of this act;

the Collector shall after giving an opportunity to the parties to be heard and holding a formal inquiry decide the questions arising under clause (a), (b), (c), (d), (e) or (f). The Collector may delegate these powers to an officer not below the rank of Additional Collector.

(2) Any person aggrieved by the decision of the collector may file an appeal to the Divisional Commissioner within sixty days from the date of such decision.

(3) Any person aggrieved by the decision of the appellate authority may file revision application to the state government within 90 days from the date of such decision. And, Where from a decision of the collector no appeal is filed under sub-section (2), the State Government may, after the expiry of the period for filing an appeal mentioned in sub-section (2) and within 5 years from the date of order passed by the Collector or the Appellate Authority, as the case may be, call for the record of the proceedings of the authorised officer for the purpose of satisfying itself as to the legality, propriety or regularity of such proceeding or decision and may pass such order thereon as it thinks fit.

(4) The decision of the collector, subject to an appeal under sub-section (2) or revision under sub-section (3), or the decision of the appellate authority under sub-section (2) subject to revision under sub-section (3) or, as the case may be, sub section (3) shall be final and conclusive and shall not be questioned in any suit or proceeding in any court.

(5) The provisions of sections 4, 5, 12 and 14 of the Limitation Act, 1963 shall apply to the filing of an appeal under sub-section (2).

7. Prohibition of Land Grabbing.

- (1) No person shall, at any time on or after the appointed day, commit or cause to be committed land grabbing of any Devasthan land.
- (2) Any person who unauthorisedly occupies or continues to be in occupation of Devasthan land, other than:
- (a) an authorised holder, Mirasdar, or lawful tenant as recognized under Section 4;
or
 - (b) an unauthorised holder to whom the land has been regranted by the State Government under the proviso to Section 5,
- shall be deemed to be a land grabber, and such occupation shall be an offence under this Act.
- (3) For the removal of doubts, it is hereby declared that any person who enters into possession of Devasthan land in an unauthorised manner at any time after the commencement of this Act, shall also be deemed to be a land grabber.
- (4) Any transaction relating to the alienation of grabbed Devasthan land by way of sale, lease, gift, exchange, settlement, usufructuary mortgage, or partition shall be null and void ab initio.

8. Penalty for Land Grabbing and Summary Eviction.

- (1) Whoever commits land grabbing in respect of any Devasthan land shall, on conviction by a Court of competent jurisdiction, be punishable with imprisonment for a term which shall not be less than two years but which may extend to five years, and with a fine which may extend up to the Market Value of such land.
- (2) Whoever sells, allots, or offers for sale any grabbed Devasthan land, or instigates any person to commit land grabbing, shall be liable to the same punishment as specified in sub-section (1).
- (3) Notwithstanding the initiation of criminal proceeding under sub-section (1), the Collector shall have the power to Summarily evict the land grabber and restore the possession of the said land to the Devasthan or the Inamdar after such inquiry as prescribed in rules; the Collector may, in addition to eviction, pass an order directing the land grabber to pay compensation to the Devasthan, which shall not be less than the Market Value of the land, along with the mesne profits (accrued income) from such land.
- (4) Where an offence under section 7 is committed by a company, every person who at the time of the offence was in charge of and responsible to the company for the conduct of its

business, as well as the company, shall be deemed guilty of the offence and shall be liable to be proceeded against and punished accordingly.

9. All devasthan lands used for public purpose to vest in Government. -

All public roads, lanes and paths, the bridges, ditches, dikes and fences, on or beside the same, beds of creeks below high water mark, and beds of rivers, streams and nalas, lakes, wells, tanks, canals and water courses, and all standing and flowing water, and all lands (excluding lands used for building or other non-agricultural purposes) in respect of which no person is deemed to be an occupant under this Act or occupancy as per section 4 is not proved or decided and all mines whether being worked or not and minerals, whether discovered or not and all quarries, which are situated within the limits of any Devasthan land shall, except in so far as any rights of any person other than the Devasthan may be established in or over the same and except as may otherwise be provided by any law for the time being in force, vest in, and shall be deemed to be with all rights in or over the same or appertaining thereto the property of the State Government and all rights held by an Devasthan in such property shall be deemed to have been extinguished and it shall be lawful for the Collector, subject to the general or special orders of the State Government under the code and the rules made thereunder applicable to the disposal of unoccupied unalienated land, to dispose of them as he deems fit, subject always to the rights of way and other rights of the public or of individuals legally subsisting.

10. Restriction on lands held by Devasthan as occupant.-

The land which vests in Devasthan as occupant shall not be transferred without prior permission of the State Government as the case may be.

11. Construction of references to incidents of Devasthan Inams in the Act-

References in this Act to the incidents of Devasthan Inams shall, notwithstanding the abolition of the Devasthan Inams under this Act, be construed as reference to the incident as they were in force immediately before the appointed day.

12. Limitation, -

Every appeal made under this Act to the Appellate Authority shall be filed within a period specified in section 4 from the date of the award of the Collector. The provisions of

sections 4, 5, 12 and 14 of the Limitation Act, 1963 shall apply to the filing of such appeal.

13. Court fees –

Notwithstanding anything contained in the Bombay court fees Act, 1959. Every appeal made under this Act to the State Government shall bear a court-fee stamp of such value as may be prescribed.

14. Bar of jurisdiction.-

No Civil Court shall have jurisdiction to settle, decide or deal with any question which is by or under this Act required to be settled decided or dealt with, by the officer authorised under section 4 or the Collector, the State Government in appeal or revision or in exercise of their powers of control.

15. Inquiries and proceedings to be judicial proceedings. -

All inquiries and proceedings before the officer authorised under the proviso to sub-section (1) of section 3, or the Collector, and the Divisional Commissioner under this Act shall be deemed to be judicial proceedings within the meaning of sections 193, 219 and 228 of the Indian Penal Code. (XLV) of 1860.

16. Provisions of Tenancy Law to govern the relations of Landlord and Tenants.

Notwithstanding anything contained in this Act, in respect of any Devasthan land:—

- (1) Nothing in this Act shall be deemed to affect or interfere with the application or operation of any of the provisions of the Tenancy Law for the time being in force as applicable to such Devasthan land.
- (2) The respective rights, interests, and obligations of the landlord (Devasthan) and its lawful tenants shall continue to be governed and regulated by the provisions of the said Tenancy Law.
- (3) Provided that, where any provision of the Tenancy Law is directly inconsistent with the express provisions of this Act, the provisions of this Act shall prevail to the extent of such inconsistency.

17. Application of Maharashtra Public Trust Act 1950 not affected.

Nothing in this Act shall be deemed to affect the operation of the Maharashtra Public Trust Act 1950 in respect of any land held by an Devasthan or Inamdar under the provisions of this Act or any right or liability in respect of such land of any person in charge of such religious or charitable institution or having the management thereof merely by reason of the conversion of such land as an unalienated land and application thereto of the provisions of the Code and the rules made thereunder.

18. Indemnity. -

No suit or other legal proceeding shall lie against any person in respect of anything which is in good faith done or intended to be done by him under this Act.

19. Recovery of dues as arrears of land revenue. -

All sums due to Government or recoverable by Government under this Act shall be recoverable as arrears of land revenue.

20. Powers of officers under the Act. -

The officers exercising powers and performing functions under this Act shall be deemed to be revenue officers and shall have and exercise as far as may be, the like authority and control as the revenue officers have and exercise under the Code, and in all matters connected with this Act the State Government shall also have the same authority and control over the officers acting under this Act as they have and exercise over them in general and revenue administration.

21. Rules. -

The State Government may, make rules for the purpose of carrying out the provisions of this Act. All rules made under this Act shall be subject to the condition of previous publication. Such rules shall, when finally made be published in the Official Gazette.

22. Saving. -

Nothing contained in this Act shall affect any obligation or liability already incurred under an incident of a Devasthan Inam before the appointed day or any proceeding or remedy in respect of such obligation or liability, and any such proceeding may be continued and remedy enforced as if this Act had not been passed.

महाराष्ट्र देवस्थान इनाम निर्मूलन प्रारूप अधिनियम, २०२६

महाराष्ट्र राज्यातील धार्मिक किंवा धर्मादाय संस्थांकडे असलेली इनामे नाहीसे करण्यासाठी आणि पुजारी, वहिवाटदार व मिरासदार यांना दिलासा देण्यासाठी तसेच त्यानुषंगिक व प्रासंगिक बाबींची तरतूद करण्यासाठी अधिनियम.

खालीलप्रमाणे तो अधिनियमित करण्यात येत आहे: -

१. संक्षिप्त नाव, विस्तार व प्रारंभ. - (१) या अधिनियमास 'महाराष्ट्र देवस्थान इनाम निर्मूलन अधिनियम, २०२६' असे म्हणावे.

(२) या अधिनियमाचा विस्तार संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यासाठी असेल; मात्र 'हैदराबाद इनामे व रोख अनुदाने नाहीसे करण्याबाबतचा अधिनियम, १९५४' (Hyderabad Abolition Of Inams and Cash Grants Act, १९५४), 'हैदराबाद अतियात चौकशी अधिनियम, १९५२' (The Hyderabad Atiyat Inquiries Act, १९५२) आणि 'वक्फ अधिनियम, १९९५' (The Waqf Act, १९९५) यांच्या व्याप्तीखाली येणाऱ्या जमिनींना हा अधिनियम लागू असणार नाही.

(३) राज्य शासन, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे नियुक्त करील अशा दिनांकास हा अधिनियम अमलात येईल.

२. व्याख्या.

या अधिनियमात, संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसल्यास, -

(१) "नियत दिनांक" (appointed day) म्हणजे ज्या दिनांकास हा अधिनियम अंमलात येईल तो दिनांक;

(२) कोणत्याही जमिनीच्या संदर्भात "आकारणी" (assessment) म्हणजे -

(अ) नियत दिनांकाच्या ठीक पूर्वी, संहितेनुसार त्या जमिनीवर निश्चित केलेली आकारणी, आणि

(ब) जेथे जमिनीवर अशी कोणतीही आकारणी निश्चित केलेली नसेल, तेथे संहितेच्या तरतुदीनुसार त्या जमिनीवर आकारणी म्हणून जी रक्कम निश्चित केली गेली असती, ती रक्कम;

(३) **देवस्थान इनाम जमिनीच्या संदर्भात "प्राधिकृत धारक"** (authorised holder) म्हणजे अशी व्यक्ती, जिच्याकडे कुळ कायद्याच्या अंमलबजावणीमुळे किंवा कुळ कायद्याव्यतिरिक्त अन्य कोणत्याही प्रकारच्या वैध हस्तांतरणामुळे अशा जमिनीची मालकी कायमस्वरूपी निहित झाली आहे;

(४) **"कमाल धारणा क्षेत्र"** (Ceiling Holdings) म्हणजे महाराष्ट्र कृषि जमीन (जमीन धारणेची कमाल मर्यादा) अधिनियम, १९६१ च्या तरतुदीनुसार विहित केलेली जमीन धारणेची मर्यादा;

(५) **"संहिता"** (Code) म्हणजे महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६;

(६) **"जिल्हाधिकारी"** (Collector) यामध्ये, या अधिनियमांतर्गत जिल्हाधिकार्याची कामे पार पाडण्यासाठी आणि अधिकारांचा वापर करण्यासाठी राज्य शासनाने नियुक्त केलेल्या अधिकार्याचा समावेश होतो;

(७) **"देवस्थान इनाम"** (Devasthan Inam) म्हणजे एखादे गाव, गावाचा काही भाग किंवा जमीन यांचे अनुदान किंवा अनुदान म्हणून दिलेली मान्यता, मग असे अनुदान—

- (अ) (i) जमीन महसूल भरण्यापासून सूट देऊन किंवा न देता, जमिनीच्या मृदेचे (soil) असेल, किंवा
- (ii) यथास्थिती, संपूर्ण गावाच्या, गावाच्या काही भागाच्या किंवा जमिनीच्या संपूर्ण महसुलाचे किंवा अशा महसुलाच्या हिश्याचे अभिहस्तांतरण (assignment) असेल, किंवा
- (iii) कोणत्याही जमिनीच्या बाबतीत जमीन महसूल भरण्यापासून पूर्णतः किंवा अंशतः सूट देणारे असेल; किंवा

(ब) तत्कालीन सत्ताधाऱ्याने धार्मिक किंवा धर्मादाय संस्थेसाठी दिलेला रोख भत्ता किंवा वस्तू स्वरूपातील भत्ता, ज्याला कोणत्याही नावाने संबोधले जात असेल आणि ज्याची नोंद मुंबई जमीन महसूल संहिता, १८७९ च्या कलम ५३ अन्वये ठेवण्यात आलेल्या 'हस्तांतरण नोंदवहीत' (alienation register) तशी करण्यात आलेली असेल;

(८) "देवस्थान" (Devasthan) म्हणजे ज्या धार्मिक किंवा धर्मादाय संस्थेसाठी देवस्थान इनाम धारण केले असेल ती संस्था; मग अशा इनामाची नोंद संबंधित महसूल अभिलेखात प्रत्यक्षात अशा संस्थेच्या नावाने असो किंवा अशा संस्थेचा ताबा असलेल्या किंवा तिचे व्यवस्थापन पाहणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीच्या नावाने असो;

(९) "देवस्थान इनाम जमीन" (Devasthan Inam land) म्हणजे देवस्थान इनामांतर्गत धारण केलेले गाव, गावाचा काही भाग किंवा जमीन; मात्र यामध्ये "हैदराबाद इनामे व रोख अनुदाने नाहीसे करण्याबाबतचा अधिनियम, १९५४", "हैदराबाद अतियात चौकशी अधिनियम, १९५२" आणि "वक्फ अधिनियम, १९९५" या अधिनियमांतर्गत येणाऱ्या कोणत्याही मालमत्तेचा समावेश होणार नाही.

(१०) "आर्थिक धारणा क्षेत्र" (Economic Holding) म्हणजे महाराष्ट्र कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९४८ च्या तरतुदीनुसार विहित केलेली जमीन धारणेची मर्यादा;

(११) "कनिष्ठ धारक" (Inferior holder) म्हणजे अशी व्यक्ती, जिच्याकडे वारसाहक्काने, किंवा वहिवाटदार किंवा पुजारी म्हणून उत्तराधिकाराने किंवा संबंधित कुळ कायदानुसार कुळ म्हणून किंवा अन्यथा देवस्थान जमिनीचा ताबा आहे आणि जी रोख किंवा वस्तू स्वरूपात आकारणी देण्यास जबाबदार असून, आकारणी भरून किंवा न भरता अशी जमीन धारण करते;

(१२) "इनामदार" (Inamdar) म्हणजे संबंधित देवस्थान;

(१३) "जमीन हडप करणे" (Land Grabbing) म्हणजे ज्या व्यक्तीचा अशा देवस्थान जमिनीमध्ये कोणताही हक्क, हक्कलेख (title) किंवा स्वारस्य नाही, अशा व्यक्तीने देवस्थान जमीन हडप करण्याची प्रत्येक कृती; आणि यामध्ये देवस्थान जमीन हडप करण्याशी संबंधित किंवा त्यातून उद्भवणाऱ्या कोणत्याही कृतीचा समावेश होतो;

(१४) "बाजार मूल्य" (Market Value) म्हणजे मुंबई मुद्रांक (मालमत्तेचे वास्तव बाजार मूल्य निश्चित करणे) नियम, १९९५ च्या तरतुदीनुसार प्रसिद्ध केलेल्या वार्षिक दरपत्रकात (Annual Statement of

Rates) संबंधित वर्षासाठी नमूद केलेले अशा जमिनीचे मूल्य किंवा तत्कालीन अमलात असलेल्या अन्य कोणत्याही नियमांनुसार असलेले मूल्य; आणि जेथे असे वार्षिक दरपत्रक तयार केलेले नसेल किंवा उपलब्ध नसेल, तेथे संबंधित जिल्ह्याच्या नगररचना विभागाच्या साहाय्यक संचालकांनी निश्चित केलेले अशा जमिनीचे मूल्य;

(१५) "मिरासदार" (Mirasdar) म्हणजे अशी व्यक्ती, जिला तत्कालीन अमलात असलेल्या कायदानुसार जमिनीचा महसूल देण्याच्या अटीवर ती जमीन कायमस्वरूपी धारण करण्याचा हक्क आहे, किंवा त्यांचे वारस किंवा अभिहस्तांकित (assignees);

(१६) "भोगवटा किंमत किंवा नजराणा" (Occupancy Price or Nazarana) म्हणजे कलम ६ अन्वये जमिनीचा भोगवटा प्रदान करताना, जमिनीचा भोगवटादार म्हणून कनिष्ठ धारक किंवा मिरासदार इत्यादींनी दिलेली किंमत;

(१७) "विहित" (Prescribed) म्हणजे या अधिनियमांतर्गत केलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेले;

(१८) "धार्मिक संस्था" (Religious Institution) म्हणजे कोणत्याही धर्माची संस्था; (देवस्थान इनामाच्या संदर्भात);

(१९) "कुळ कायदा" (Tenancy Law) म्हणजे महाराष्ट्र कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९४८; हैदराबाद कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियम, १९५०; आणि महाराष्ट्र कुळवहिवाट व शेतजमीन (विदर्भ प्रदेश) अधिनियम, १९५८

(२०) "अप्राधिकृत धारक" (Unauthorised Holder) म्हणजे नियत दिनांकाच्या ठीक पूर्वी, अशा जमिनीला लागू असलेल्या कायदानुसार जे हस्तांतरण शून्य व अवैध ठरते, अशा कोणत्याही प्रकारच्या हस्तांतरणाद्वारे देवस्थान जमिनीचा ताबा असलेली व्यक्ती;

(२१) या अधिनियमात वापरलेले परंतु व्याख्या न केलेले इतर शब्द किंवा संज्ञा यांचे तेच अर्थ असतील जे त्यांना 'संहितेत' (महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६) देण्यात आले आहेत.

३. काही देवस्थान इनामे त्यांच्या आनुषंगिक बाबींसह नाहीसे करणे आणि देवस्थान जमिनी जमीन महसूल भरण्यास पात्र होणे:-

कोणतीही प्रथा किंवा रूढी, तडजोड, अनुदान, करार, सनद किंवा आदेश, किंवा न्यायालयाच्या कोणत्याही हुकूमनाम्यात किंवा आदेशात अंतर्भूत असलेली कोणतीही गोष्ट, किंवा कोणत्याही देवस्थान इनामास तत्कालीन लागू असलेला कोणताही कायदा यामध्ये काहीही असले तरी, नियत दिनांकापासून-

(अ) रोख भत्ता किंवा वस्तू स्वरूपातील भत्ता या स्वरूपात असलेली इनामे वगळता, सर्व देवस्थान इनामे याद्वारे नाहीसे करण्यात येत आहेत;

(ब) या अधिनियमाद्वारे किंवा त्याअन्वये स्पष्टपणे तरतूद केल्याखेरीज, अशा प्रकारे नाहीसे केलेल्या देवस्थान इनामांमध्ये सदर दिनांकाच्या ठीक पूर्वी कायदेशीररित्या अस्तित्वात असलेले सर्व हक्क आणि अशा इनामांच्या इतर सर्व आनुषंगिक बाबी याद्वारे संपुष्टात आणल्या आहेत; आणि

(क) या अधिनियमाच्या इतर तरतुदींच्या अधीन राहून, सर्व देवस्थान जमिनी संहितेच्या (Code) तरतुदींनुसार आणि त्याअन्वये केलेल्या नियमांनुसार जमीन महसूल भरण्यास पात्र असतील.

४. देवस्थान इनाम जमिनीच्या संदर्भात भोगवटा हक्क.

(१) देवस्थान इनाम जमिनीच्या बाबतीत, संहितेच्या तरतुदींनुसार आणि त्याअन्वये केलेल्या नियमांनुसार जमीन महसूल भरण्यासाठी राज्य शासनास प्राथमिकरित्या जबाबदार असलेली भोगवटादार मानली जाणारी व्यक्ती खालीलप्रमाणे असेल,-

(अ) जिथे अशी जमीन इनामदार किंवा देवस्थानच्या ताब्यात आहे आणि नियत दिनांकाच्या ठीक पूर्वी इनामदार किंवा देवस्थानच्या वतीने तिची मशागत केली जात होती: तो इनामदार किंवा देवस्थान;

(ब) जिथे अशी जमीन प्राधिकृत धारक, मिरासदार, कुळ किंवा कनिष्ठ धारकाच्या ताब्यात आहे जो अशा जमिनीची स्वतः मशागत करतो: यथास्थिती, असा प्राधिकृत धारक, मिरासदार, कुळ किंवा कनिष्ठ धारक; परंतु अट अशी की, अशा प्रकारे प्रदान केलेल्या जमिनीचे क्षेत्र कमाल धारणा (ceiling holding) मर्यादेपेक्षा जास्त असणार नाही. कमाल धारणा (ceiling holding) मर्यादेपेक्षा जास्त असलेली कोणतीही जमीन जिल्हाधिकार्यांकडून सरकारजमा केली जाईल आणि यथास्थिती, देवस्थान किंवा इनामदाराकडे पुनर्संचयित (restore) केली जाईल.

(क) कलम ५ च्या तरतुदींच्या अधीन राहून, जिथे अशी जमीन अप्राधिकृत धारकाच्या (म्हणजेच देवस्थान, प्राधिकृत धारक, मिरासदार, कुळ किंवा कनिष्ठ धारक यांविषयी अन्य व्यक्ती) ताब्यात असेल.

(२) उप-कलम (१) च्या खंड (ब) अन्वये प्रदान केलेले भोगवटा हक्क, त्याअन्वये केलेल्या नियमाद्वारे विहित केली जाईल अशा भोगवटा किमतीच्या (occupancy price) प्रदानास अधीन असतील.

(३) संहितेत काहीही असले तरी, या कलमांतर्गत प्रदान केलेली जमीन, 'भोगवटादार वर्ग-१' म्हणून धारण केली जाईल.

(४) उप-कलम (२) अन्वये वसूल केलेली भोगवटा किंमत, नियमाद्वारे विहित केल्यानुसार देवस्थानला किंवा इनामदाराला दिली जाईल.

(५) परंतु, या अधिनियमात काहीही अंतर्भूत असले तरी, जर अशी जमीन गावठाण हद्दीत असेल आणि तिचा वापर केवळ रहिवासी प्रयोजनासाठी किमान दिनांक ०१.०१.२०११ पूर्वीपासून केला जात असेल, तर अशी जमीन कोणतीही भोगवटा किंमत (नजराणा) न आकारता 'भोगवटादार वर्ग-१' म्हणून प्रदान केली जाईल.

५. अप्राधिकृत धारकाचे निष्कासन आणि विशिष्ट परिस्थितीत देवस्थान जमिनीचे पुनःप्रदान (Regrant) -

(१) जिथे कोणतीही देवस्थान जमीन अप्राधिकृत धारकाच्या ताब्यात असेल, तिथे अशी जमीन सरकारजमा (resumed) केली जाईल आणि जिल्हाधिकाऱ्यांकडून संहितेच्या तरतुदीनुसार अप्राधिकृत धारकास तेथून संक्षिप्तपणे निष्कासित (evict) केले जाईल; परंतु, जिल्हाधिकारी अशी जमीन खालील अटींच्या अधीन राहून अप्राधिकृत धारकास 'भोगवटादार वर्ग-१' म्हणून पुन्हा प्रदान करण्याचे निर्देश देऊ शकेल:

(अ) अप्राधिकृत धारकाचा सदर जमिनीवर किमान दिनांक ०१.०१.२०११ पूर्वीपासून सतत आणि विनाव्यत्यय ताबा असला पाहिजे;

(ब) धारकाने जमीन सुधारणेसाठी किंवा अ-कृषिक प्रयोजनांसाठी केलेल्या गुंतवणुकीचा विचार करता, निष्कासनाने नुकसान होईल (undue hardship) असे राज्य शासनाचे मत असेल;

(क) असे पुनप्रदान 'आर्थिक धारणा क्षेत्र' (economic holding) मर्यादेपर्यंतच मर्यादित असेल;

(ड) धारक जमिनीचे बाजार मूल्य भोगवटा किंमत म्हणून आणि निर्धारित केल्या जाणाऱ्या इतर अटींसह अदा करेल.

(२) परंतु, या अधिनियमात काहीही अंतर्भूत असले तरी, जर अशी जमीन गावठाण हद्दीत असेल आणि तिचा वापर केवळ रहिवासी प्रयोजनासाठी किमान दिनांक ०१.०१.२०११ पूर्वीपासून केला जात असेल, तर अशी जमीन कोणतीही भोगवटा किंमत (नजराणा) न आकारता 'भोगवटादार वर्ग-१' म्हणून प्रदान केली जाईल.

(३) अप्राधिकृत धारकाच्या ताब्यात असलेली 'आर्थिक धारणा क्षेत्र' मर्यादेपेक्षा जास्त असलेली कोणतीही जमीन जिल्हाधिकाऱ्यांकडून सरकारजमा केली जाईल आणि यथास्थिती, देवस्थान किंवा इनामदाराकडे पुनर्संचयित (restore) केली जाईल.

(४) या कलमांतर्गत वसूल केलेली भोगवटा किंमत, नियमाद्वारे विहित केल्यानुसार देवस्थानला किंवा इनामदाराला दिली जाईल.

६. काही प्रश्न निकाली काढण्याचे अधिकार आणि अपील व पुनरीक्षण.

(१) जर खालीलपैकी कोणताही प्रश्न उद्भवला की—

(अ) कोणतेही गाव, गावाचा काही भाग किंवा जमीन, देवस्थान इनामांतर्गत धारण केलेली आहे किंवा कसे, किंवा

(ब) कोणत्याही देवस्थान इनामामध्ये—

(i) केवळ जमीन महसूल भरण्यापासून पूर्णतः किंवा अंशतः सूट आहे, किंवा

(ii) जमीन महसूल भरण्यापासून सूट देऊन किंवा न देता, मृदेचे अनुदान (ग्रँट ऑफ सॉईल) आहे, किंवा

(iii) गावाच्या, गावाच्या काही भागाच्या किंवा जमिनीच्या महसुलाचे किंवा अशा महसुलातील हिश्याचे अभिहस्तांतरण आहे, किंवा

(क) कोणतीही व्यक्ती ही देवस्थान, प्राधिकृत धारक, अप्राधिकृत धारक किंवा कनिष्ठ धारक आहे किंवा कसे,

(ड) कोणतीही व्यक्ती मिरासदार किंवा तिचा/त्यांचा कायदेशीर अभिहस्तांकित आहे किंवा कसे,

(इ) कोणतीही व्यक्ती पुजारी / अर्चक / गुरव / सेवाधारी किंवा तिचा/त्यांचा कायदेशीर अभिहस्तांकित आहे किंवा कसे,

(फ) किंवा या अधिनियमाच्या प्रयोजनांसाठी निर्णय घेणे आवश्यक असलेला अन्य कोणताही प्रश्न;

तर, जिल्हाधिकारी संबंधितांना ऐकून घेण्याची संधी देऊन आणि रीतसर चौकशी करून खंड

(अ), (ब), (क), (ड), (इ) किंवा (फ) अन्वये उद्भवणाऱ्या प्रश्नांवर निर्णय देतील. जिल्हाधिकारी हे अधिकार अप्पर जिल्हाधिकारी (Additional Collector) या पेक्षा कमी दर्जा नसलेल्या अधिकाऱ्याकडे सोपवू शकतील.

(२) जिल्हाधिकाऱ्यांच्या निर्णयामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती अशा निर्णयाच्या दिनांकापासून साठ दिवसांच्या आत विभागीय आयुक्तांकडे अपील दाखल करू शकेल.

(३) अपील प्राधिकरणाच्या निर्णयामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती अशा निर्णयाच्या दिनांकापासून ९० दिवसांच्या आत राज्य शासनाकडे पुनरीक्षण (revision) अर्ज दाखल करू शकेल. तसेच, जेथे जिल्हाधिकाऱ्यांच्या निर्णयाविरुद्ध उप-कलम (२) अन्वये कोणतेही अपील दाखल करण्यात आलेले नसेल, तेथे राज्य शासन, उप-कलम (२) मध्ये नमूद केलेली अपील दाखल करण्याची मुदत संपल्यानंतर आणि यथास्थिती, जिल्हाधिकारी किंवा अपील प्राधिकरणाने पारित केलेल्या आदेशाच्या दिनांकापासून ५ वर्षांच्या आत, अशा कार्यवाहीची किंवा निर्णयाची कायदेशीरता, औचित्य किंवा नियमितता याबद्दल स्वतःची खात्री करून घेण्यासाठी प्राधिकृत अधिकाऱ्याच्या कामकाजाचे अभिलेख मागवू शकेल आणि त्यावर त्यांना योग्य वाटेल असा आदेश पारित करू शकेल.

(४) जिल्हाधिकाऱ्यांचा निर्णय, उप-कलम (२) अन्वये असलेल्या अपीलाच्या किंवा उप-कलम (३) अन्वये असलेल्या पुनरीक्षणाच्या अधीन राहून, किंवा उप-कलम (२) अन्वये असलेला अपील प्राधिकरणाचा निर्णय, उप-कलम (३) अन्वये असलेल्या पुनरीक्षणाच्या अधीन राहून, यथास्थिती, उप-कलम (३) अन्वये असलेला निर्णय अंतिम व निश्चायक असेल आणि त्यास कोणत्याही न्यायालयात कोणत्याही दाव्यात किंवा कार्यवाहीत आव्हान देता येणार नाही.

(५) उप-कलम (२) अन्वये अपील दाखल करण्यासाठी 'मर्यादा अधिनियम, १९६३' (Limitation Act, १९६३) मधील कलम ४, ५, १२ आणि १४ च्या तरतुदी लागू होतील.

७. जमीन हडप करण्यास प्रतिबंध.

(१) कोणत्याही व्यक्तीने, नियत दिनांकास किंवा त्यानंतर कोणत्याही वेळी, कोणत्याही देवस्थान जमिनीच्या बाबतीत जमीन हडप करण्याचे कृत्य करू नये किंवा तसे कृत्य घडवून आणू नये.

(२) जी कोणतीही व्यक्ती खालील व्यक्तींव्यतिरिक्त, अनधिकृतपणे देवस्थान जमिनीचा ताबा घेईल किंवा ताब्यात राहील:

(अ) कलम ४ अन्वये मान्यता प्राप्त असलेला प्राधिकृत धारक, मिरासदार किंवा कायदेशीर कुळ; किंवा

(ब) कलम ५ च्या परंतुकाखाली (proviso) ज्याला राज्य शासनाने जमीन पुन्हा प्रदान (regrant) केली आहे असा अप्राधिकृत धारक, अशा व्यक्तीला 'जमीन हडपणारी व्यक्ती' (land grabber) मानले जाईल आणि असा ताबा असणे हा या अधिनियमांतर्गत अपराध ठरेल.

(३) शंकांचे निरसन करण्यासाठी याद्वारे असे घोषित करण्यात येते की, या अधिनियमाच्या प्रारंभा नंतर कोणत्याही वेळी अनधिकृत पद्धतीने देवस्थान जमिनीचा ताबा घेणारी कोणतीही व्यक्ती देखील 'जमीन हडपणारी व्यक्ती' मानली जाईल.

(४) हडप केलेल्या देवस्थान जमिनीच्या विक्री, भाडेपट्टा (lease), दान, विनिमय (exchange), तडजोड, सोपभोग गहाण (usufructuary mortgage) किंवा फाळणी याद्वारे होणाऱ्या हस्तांतरणाशी संबंधित कोणताही व्यवहार प्रारंभापासूनच शून्य व अवैध (null and void ab initio) असेल.

८. जमीन हडप केल्याबद्दल दंड आणि संक्षिप्त निष्कासन (Summary Eviction).

(१) जो कोणी कोणत्याही देवस्थान जमिनीच्या बाबतीत जमीन हडप करण्याचा अपराध करील, तो सक्षम अधिकारिता असलेल्या न्यायालयाकडून दोषसिद्ध झाल्यावर, किमान दोन वर्षे ते पाच वर्षांपर्यंत इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या आणि अशा जमिनीच्या बाजार मूल्यापर्यंत (Market Value) असू शकेल इतक्या दंडाच्या शिक्षेस पात्र असेल.

(२) जो कोणी हडप केलेली कोणतीही देवस्थान जमीन विकेल, तिचे वाटप करील किंवा विक्रीसाठी देऊ करील, किंवा कोणत्याही व्यक्तीला जमीन हडप करण्यास चिथावणी देईल, तो उप-कलम (१) मध्ये विहित केलेल्या शिक्षेस पात्र असेल.

(३) उप-कलम (१) अन्वये फौजदारी कार्यवाही सुरु करण्यात आली असली तरी, जिल्हाधिकाऱ्यांना नियमात विहित केल्यानुसार चौकशी केल्यानंतर, जमीन हडपणाच्या व्यक्तीला संक्षिप्तपणे निष्कासित करण्याचे आणि सदर जमिनीचा ताबा देवस्थानला किंवा इनामदाराला पुनर्संचयित करण्याचे अधिकार असतील; जिल्हाधिकारी निष्कासना व्यतिरिक्त, जमीन हडपणाच्या व्यक्तीने देवस्थानला नुकसान भरपाई देण्याचे आदेश देऊ शकतील, जी रक्कम जमिनीच्या बाजार मूल्यापेक्षा कमी नसेल आणि त्यात अशा जमिनीपासून मिळालेल्या मध्यवर्ती नफ्याचा (mesne profits/उत्पन्नाचा) समावेश असेल.

(४) जेथे कलम ७ अन्वये असलेला अपराध एखाद्या कंपनीकडून केला गेला असेल, तेव्हा असा अपराध घडला त्या वेळी जो कोणी त्या कंपनीच्या व्यवसायाचा कार्यभार पाहत असेल आणि कंपनीला जबाबदार असेल, तसेच ती कंपनी, हे त्या अपराधासाठी दोषी मानले जातील आणि त्यांच्यावर तशाच प्रकारे कार्यवाही करण्यात येईल व त्यांना शिक्षा दिली जाईल.

९. सार्वजनिक प्रयोजनासाठी वापरल्या जाणाऱ्या सर्व देवस्थान जमिनी शासनाकडे निहित होणे.

सर्व सार्वजनिक रस्ते, गल्ल्या आणि मार्ग, त्यावरील किंवा त्यालगतचे पूल, चर (ditches), धरणे (dikes) आणि कुंपणे; भरतीची उच्च मर्यादा (high water mark) असलेल्या खाड्यांचे तळ, आणि नद्या, ओहोळ व नाल्यांचे तळ; तलाव, विहिरी, टाक्या, कालवे आणि पाण्याचे प्रवाह व सर्व साचलेले व वाहते पाणी, आणि अशा सर्व जमिनी (इमारतीसाठी किंवा इतर अ-कृषिक प्रयोजनांसाठी वापरल्या जाणाऱ्या जमिनी वगळून) ज्यांच्या बाबतीत या अधिनियमांतर्गत कोणतीही व्यक्ती भोगवटादार मानली गेली नसेल किंवा ज्यांचा कलम ४ अन्वये भोगवटा सिद्ध किंवा निश्चित झाला नसेल अशा जमिनी; आणि सर्व खाणी (मग त्या सुरु असोत वा नसोत) आणि खनिजे (मग ती शोधली गेलेली असोत वा नसोत) आणि सर्व दगडखाणी (quarries), ज्या कोणत्याही देवस्थान जमिनीच्या हद्दीत स्थित आहेत; त्या- अशा मालमत्तेमध्ये किंवा त्यावरून देवस्थानव्यतिरिक्त अन्य कोणत्याही व्यक्तीचे हक्क प्रस्थापित झाले असतील त्याव्यतिरिक्त आणि तत्कालीन अमलात असलेल्या अन्य कोणत्याही कायद्यात अन्यथा तरतूद केली असेल त्याव्यतिरिक्त- राज्य शासनाकडे निहित होतील

आणि त्यातील किंवा त्यावरील सर्व हक्कांसह राज्य शासनाची मालमत्ता मानली जाईल आणि अशा मालमत्तेमध्ये देवस्थानने धारण केलेले सर्व हक्क संपुष्टात आले असल्याचे मानले जाईल; आणि रिक्त असलेल्या अ-हस्तांतरित (unoccupied unalienated) जमिनीच्या विल्हेवाटीबाबत लागू असलेल्या संहितेच्या आणि त्याअन्वये केलेल्या नियमांच्या अधीन राहून, राज्य शासनाच्या सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशानुसार, जिल्हाधिकाऱ्याला कायदेशीररित्या अस्तित्वात असलेले येण्याजाण्याचे मार्ग (rights of way) आणि जनतेचे किंवा व्यक्तींचे इतर हक्क यांना बाधा न आणता, योग्य वाटेल त्या पद्धतीने त्यांची विल्हेवाट लावणे कायदेशीर असेल.

१०. देवस्थानकडे भोगवटादार म्हणून असलेल्या जमिनीवरील निर्बंध.

भोगवटादार म्हणून देवस्थानकडे निहित झालेली जमीन, यथास्थिती, राज्य शासनाच्या पूर्व परवानगीशिवाय हस्तांतरित केली जाणार नाही.

११. अधिनियमातील देवस्थान इनामांच्या आनुषंगिक बाबींच्या संदर्भाचा अर्थ लावणे.

या अधिनियमांतर्गत देवस्थान इनामे संपुष्टात आली असली तरी, या अधिनियमात देवस्थान इनामांच्या आनुषंगिक बाबींचे (incidents) जे संदर्भ आले आहेत, त्यांचा अर्थ नियत दिनांकाच्या ठीक पूर्वी ज्याप्रमाणे त्या बाबी अस्तित्वात किंवा अमलात होत्या, त्या संदर्भाने लावला जाईल.

१२. कालमर्यादा (Limitation).

या अधिनियमांतर्गत अपील प्राधिकाऱ्याकडे केलेले प्रत्येक अपील, जिल्हाधिकाऱ्यांच्या निर्णयाच्या दिनांकापासून कलम ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या कालावधीत दाखल केले जाईल. अशा प्रकारचे अपील दाखल करण्यासाठी 'मर्यादा अधिनियम, १९६३' (Limitation Act, १९६३) मधील कलम ४, ५, १२ आणि १४ च्या तरतुदी लागू होतील.

१३. न्यायालयीन शुल्क (Court fees)

'मुंबई न्यायालयीन शुल्क अधिनियम, १९५९' (Bombay Court Fees Act, १९५९) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, या अधिनियमांतर्गत राज्य शासनाकडे केलेल्या प्रत्येक अपीलावर विहित केल्यानुसार मूल्य असलेले न्यायालयीन शुल्क मुद्रांक (court-fee stamp) लावणे आवश्यक असेल.

१४. न्यायालयाच्या अधिकारितेस रोध (Bar of jurisdiction).

ज्या प्रश्नांचा निकाल लावणे, निर्णय देणे किंवा कार्यवाही करणे या अधिनियमाद्वारे किंवा त्याअन्वये कलम ४ अंतर्गत प्राधिकृत अधिकारी किंवा जिल्हाधिकारी, तसेच अपील किंवा पुनरीक्षणाद्वारे (revision) राज्य शासन किंवा त्यांच्या नियंत्रण अधिकारांचा वापर करणाऱ्या प्राधिकरणांकडून अपेक्षित आहे, अशा कोणत्याही प्रश्नावर निर्णय घेण्याची किंवा कार्यवाही करण्याची अधिकारिता कोणत्याही दिवाणी न्यायालयाला असणार नाही.

१५. चौकशी व कार्यवाही ही 'न्यायिक कार्यवाही' असणे.

या अधिनियमांतर्गत कलम ३ च्या उप-कलम (१) च्या परंतुकाद्वारे प्राधिकृत अधिकारी किंवा जिल्हाधिकारी आणि विभागीय आयुक्त यांच्यासमोर चालणारी सर्व चौकशी आणि कार्यवाही ही 'भारतीय दंड संहिता, १८६०' च्या कलम १९३, २१९ आणि २२८ च्या अर्थांतर्गत 'न्यायिक कार्यवाही' (judicial proceedings) असल्याचे मानले जाईल.

१६. कुळ कायद्याच्या तरतुदी लागू राहण्याबाबत. –

या अधिनियमात काहीही अंतर्भूत असले तरी, देवस्थान जमिनीच्या संदर्भात:—

- (१) संबंधित जमिनीला लागू असलेल्या कुळ कायद्याच्या (Tenancy Law) अंमलबजावणीवर या अधिनियमामुळे कोणताही बाधा येणार नाही.
- (२) जमीन मालक (देवस्थान) आणि त्याचे कायदेशीर कुळ यांचे परस्पर हक्क व जबाबदाऱ्या कुळ कायदानुसार राहतील.

(३) मात्र, जेथे कुळ कायद्यातील एखादी तरतूद या अधिनियमातील स्पष्ट तरतुदीशी थेट विसंगत असेल, तेथे या अधिनियमातील तरतुदींचा प्रभाव राहिल.

१७. 'महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्त व्यवस्था अधिनियम, १९५०' लागू राहण्यावर परिणाम न होणे.

या अधिनियमांतर्गत देवस्थान किंवा इनामदाराने धारण केलेल्या कोणत्याही जमिनीच्या बाबतीत 'महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्त व्यवस्था अधिनियम, १९५०' च्या अंमलबजावणीवर कोणताही परिणाम होणार नाही. केवळ अशा जमिनीचे 'अ-हस्तांतरित' (unalienated) जमिनीत रूपांतर झाले आहे आणि तिला संहितेच्या व त्याअन्वये केलेल्या नियमांच्या तरतुदी लागू झाल्या आहेत, या कारणास्तव अशा धार्मिक किंवा धर्मादाय संस्थेचा ताबा असलेल्या किंवा तिचे व्यवस्थापन पाहणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीच्या अशा जमिनीबाबतच्या कोणत्याही हक्कावर किंवा दायित्वावर या अधिनियमामुळे कोणताही परिणाम होणार नाही.

१८. संरक्षण (Indemnity).

या अधिनियमांतर्गत सद्भावनेने (in good faith) केलेल्या किंवा करण्याच्या उद्देशाने केलेल्या कोणत्याही कृतीबद्दल कोणत्याही व्यक्तीविरुद्ध कोणताही दावा किंवा इतर कायदेशीर कार्यवाही करता येणार नाही.

१९. देय रकमांची जमीन महसुलाची थकबाकी म्हणून वसुली.

या अधिनियमांतर्गत शासनास देय असलेल्या किंवा शासनाकडून वसूल करण्यायोग्य असलेल्या सर्व रकमा 'जमीन महसुलाची थकबाकी' (arrears of land revenue) म्हणून वसूल केल्या जाऊ शकतील.

२०. अधिनियमांतर्गत अधिकाऱ्यांचे अधिकार. -

या अधिनियमांतर्गत अधिकारांचा वापर करणारे आणि कार्ये पार पाडणारे अधिकारी हे 'महसूल अधिकारी' मानले जातील आणि त्यांना संहितेअंतर्गत महसूल अधिकाऱ्यांना असलेले सर्व

अधिकार व नियंत्रण प्राप्त असेल; तसेच, या अधिनियमाशी संबंधित सर्व बाबींमध्ये, राज्य शासनाचे या अधिनियमांतर्गत काम करणाऱ्या अधिकाऱ्यांवर तेच अधिकार व नियंत्रण असेल जे त्यांना सामान्य आणि महसूल प्रशासनात प्राप्त असते.

२१. नियम. -

राज्य शासन, या अधिनियमाच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करण्याच्या प्रयोजनासाठी नियम करू शकेल. या अधिनियमांतर्गत केलेले सर्व नियम 'पूर्व प्रसिद्धीच्या' अटीच्या अधीन असतील. असे नियम अंतिमरीत्या तयार झाल्यावर शासकीय राजपत्रात (Official Gazette) प्रसिद्ध केले जातील.

२२. व्यावृत्ती (Saving). -

या अधिनियमात अंतर्भूत असलेली कोणतीही गोष्ट, नियत दिनांकापूर्वी देवस्थान इनामाच्या एखाद्या आनुषंगिक बाबीमुळे (incident) आधीच निर्माण झालेले कोणतेही दायित्व किंवा उत्तरदायित्व, किंवा अशा दायित्वाच्या किंवा उत्तरदायित्वाच्या संदर्भातील कोणतीही कार्यवाही किंवा उपाययोजना यावर परिणाम करणार नाही; आणि अशी कोणतीही कार्यवाही पुढे चालू ठेवता येईल आणि उपाययोजना अमलात आणता येईल, जणू काही हा अधिनियम पारित करण्यात आलेलाच नाही.
